

Η οδός των προσκυνητών: ένας δρόμος γεμάτος κινδύνους.

Παρασκευή Κουρκουβάτη
Μεταδιδακτορική υπότροφος
Πανεπιστημίου Κύπρου.

Περίληψη: Τα χριστιανικά προσκυνήματα τον 4ο αι μ.Χ. γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη. Απαιτούσαν έξοδα, χρόνο και κόπο. Επιπλέον, έκρυβαν μεγάλους κινδύνους. Αυτούς που διέτρεχε κάθε ταξιδιώτης, δηλαδή τους ληστές ή τις αντίξοες καιρικές συνθήκες. Ταυτόχρονα, ο προσκυνητής είχε να διαβεί από τα δύσβατα μέρη στα οποία συχνά κατοικούσαν οι μοναχοί. Επιπλέον, ένα τέτοιο ταξίδι, με ιερό χαρακτήρα, μπορούσε να ακυρωθεί από κινδύνους ηθικής φύσεως: την στενή επαφή ανδρών και γυναικών ή την διαμονή σε κάποιο κατάλυμα, το οποίο θα μπορούσε να μην είναι κατάλληλο για έναν χριστιανό. Ακόμη, μπορούσαν να εμφανιστούν δυσκολίες που σχετίζονταν και με ψυχικές διακυμάνσεις. Όλοι αυτοί οι κίνδυνοι δεν ήταν συνήθως εμπόδιο για τους πιστούς, αλλά έκαναν τα προσκυνηματικά ταξίδια περισσότερο σημαντικά, για λίγους και εκλεκτούς.

Abstract: Christian pilgrimage in 4th century A.D. was in great development. Such a journey was demanding expenses, time and fatigue. In addition, it could hide great dangers. Like every traveler, pilgrim could confront robbers or bad weather. At the same time, pilgrim had to surpass inaccessible places that monks usually lived in. A sacred journey could be canceled from a moral hazard, like the intimacy between men and women or the accommodation in a place unsuitable for a christian. Dangers could also be related with mental fluctuations. All these dangers usually weren't an obstacle for a faithful. On the contrary, they made pilgrimage more important, for few and chosen.

Λέξεις κλειδιά: Ταξίδι, προσκύνημα, κίνδυνος, χριστιανισμός, ύστερη αρχαιότητα

Key words: Journey, pilgrimage, danger, christianity, late antiquity.

Διαβάζοντας το βιβλίο του Δημήτρη Κυρτάτα *Η οδός και τα βήματα των πρώτων Χριστιανών*, διαπιστώνουμε ότι οι πρώτοι χριστιανοί συχνά μετακινούνταν με σκοπό την ιεραποστολή, το κήρυγμα και γενικότερα θρησκευτικές ανάγκες. Πολλές φορές ήταν απαραίτητα τα ταξίδια και οι μετακινήσεις. Αυτή η πρακτική δεν σταμάτησε όταν πια η πίστη διαδόθηκε. Η συνήθεια των ταξιδιών όχι απλά δεν τερματίστηκε, αλλά ακολούθησε μια ανοδική πορεία με τα προσκυνηματικά ταξίδια, τα οποία έγιναν μόδα και συρμός τα επόμενα χρόνια. Τα προσκυνήματα τον 4^ο αι μ.Χ. αποτέλεσαν το θέμα της διατριβής μου, την οποία πραγματοποίησα υπό την εποπτεία του

Δημήτρη Κυρτάτα, στην απεριόριστη βοήθεια και υποστήριξη του οποίου οφείλω το ταξίδι αυτής της μελέτης. Με την ευκαιρία της *Οδοῦ* επανήλθα σε αυτό το θέμα και εδώ παρουσιάζω ένα υποκεφάλαιο, με τις απαραίτητες αλλαγές.

Το προσκύνημα δεν αποτελούσε μια εύκολη υπόθεση. Ήταν ταξίδι χρονοβόρο, πολυέξοδο και κουραστικό. Στόχος αυτών των ταξιδιών ήταν η προσκύνηση αγίων τόπων, οι οποίοι αναπτύσσονταν ως τέτοιοι εκείνη την εποχή, όπως η Ιερουσαλήμ και όλοι οι τόποι που συνδέθηκαν με τη ζωή του Ιησού ή με τη ζωή των προσώπων της Αγίας Γραφής. Ταυτόχρονα, σκοπός τέτοιων ταξιδιών ήταν και η επαφή με αγίους ανθρώπους, μοναχούς και ασκητές, με πρόθεση την προσέγγιση της θείας χάριτος, την αναζήτηση νέας ζωής, τη συνομιλία γύρω από κάποιο πρόβλημα.¹

Οι προσκυνητές κατά τη διάρκεια του ταξιδιού δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο την κούραση και τα μεγάλα έξοδα, αλλά επίσης σοβαρούς κινδύνους. Καλούνταν να ξεπεράσουν εμπόδια που μπορούσαν να αποδειχθούν ακόμη και μοιραία. Ήταν πιθανό να βρεθούν μπροστά σε φυσικούς κινδύνους, σε κακοκαιρίες, θαλασσοταραχές και να αντιμετωπίσουν δυσκολίες που είχαν να κάνουν με τη φύση ή με κοινωνικούς παράγοντες.² Κάποιες φορές έρχονταν αντιμέτωποι και με κινδύνους ηθικής ή ψυχικής χροιάς.

Πολλές περιοχές της Συρίας και της Αιγύπτου, στις οποίες διαβίωνε μεγάλος αριθμός μοναχών, και γι' αυτό συνέρρεε πλήθος προσκυνητών, ήταν συχνά αφιλόξενες και δυσπρόσιτες.³ Συνεπώς, μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρά εμπόδια σε κάθε επισκέπτη. Αρκετοί μοναχοί επέλεξαν να ζήσουν σε δύσβατα και απόκρημνα μέρη για λόγους πνευματικής και σωματικής άσκησης. Οι προσκυνητές για να

---

¹ Σχετικά με την ανάπτυξη των προσκυνημάτων βλ. Pierre Maraval, *Lieux Saints et Pèlerinages d' Orient, Histoire et Géographie des Origines à la Conquête Arabe*, Les Editions du Cerf, Παρίσι, 1985, του ίδιου «The Earliest Phase of Christian Pilgrimage in the Near East», *Dumbarton Oaks Papers*, 56, 2002, σ. 63-74, Hunt E. D., *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire AD 312- 460*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 1982, Georgia Frank, *The Memory of the Eyes, Pilgrims to Living Saints in Christian Late Antiquity*, University of California Press, Λονδίνο, 2000. Σχετικά με την ανάπτυξη του μοναχισμού, αλλά και για μια ανάλυση των συμβολισμών της πόλης και της ερήμου βλ. Goehring James E., «The Encroaching Desert: Literary Production and Ascetic Space in Early Christian Egypt», *J ECS* 1.3, 1993, σ. 281-96. Σχετικά με τη θέση του ιερού άνδρα στην Ύστερη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία βλ. Peter Brown, «The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity», *JRS* 61, 1971, σ. 80-101. Ακόμη βλ. Δημήτριος Ι. Κυρτάτας, *Ιερείς και προφήτες*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2000. Σχετικά με την άσκηση των μοναχών βλ. Δημήτριος Ι. Κυρτάτας, «Η ζωή εν τάφω: Τα μνήματα ως τόπος κατοικίας των χριστιανών ασκητών», στο *Εκ των Υστέρων* 7, 2002, σ. 77-84. Του ίδιου «Η ζωή εν τάφω, Ατενίζοντας τον ουρανό μέσα από τα μνήματα», στο *Η Οδός και τα Βήματα των Πρώτων Χριστιανών*, εκδόσεις του εικοστού πρώτου, Αθήνα 2020, σ. 183-200 και Dimitrios J. Kyrtatas, «Living in tombs: The secret of an early Christian mystical experience» στο Christian H. Bull, Liv Ingeborg Lied and John D. Turner (eds.), *Mystery and Secrecy in the Nag Hammadi Collection and Other Ancient Literature: Ideas and Practices: Studies for Einar Thomassen at Sixty*, Brill, Λέιντεν και Βοστώνη, 2012, σ. 245-57.

² Για συγκριτικούς λόγους μπορεί κανείς συμβουλευθεί πληροφορίες σχετικά με τους κινδύνους του θαλάσσιου ταξιδιού των προσκυνητών τον 15ο αιώνα. Βλ Childs Wendy R., «The Perils, or Otherwise, of Maritime Pilgrimage to Santiago de Compostela in the Fifteenth Century», στο Jennie Stopford (ed.), *Pilgrimage Explored*, York Medieval Press, Γιόρκ, 1999, σ. 123-44.

³ Σχετικά με τη μορφολογία της Αιγύπτου βλ. Bagnall, *Egypt in Late Antiquity*, Princeton University Press, Νιου Τζέρσεϊ, 1993. Ακόμη, σχετικά με την ανάπτυξη του χριστιανισμού στην Αίγυπτο βλ. Griggs, *Early Egyptian Christianity, from its Origins to 451 C.E.*, Brill, Λέιντεν, 1990.

φτάσουν εκεί έθεταν ακόμη και σε κίνδυνο τη ζωή τους: «Είδαμε στη Θηβαΐδα ένα ψηλό όρος πάνω από το ποτάμι, πολύ φοβερό και απόκρημνο και μοναχούς που ζούσαν εκεί στα σπήλαια», σημειώνει ένας προσκυνητής.⁴ Κάποιες φορές τα πράγματα γίνονταν ακόμη δυσκολότερα. Για τον Μακάριο της Σκήτης αναφέρεται ότι ο τόπος που κατοικούσε ήταν έρημος. «Απέχει ένα μερόνυχτο από τη Νιτρία και ο κίνδυνος είναι μεγάλος για εκείνους που διαβαίνουν εκεί μέσα στην ερημιά. Αν χάσει κανείς τον δρόμο πλανιέται μέσα στην έρημο και κινδυνεύει.»⁵

Οι δυσκολίες για τους προσκυνητές που επισκέπτονταν μοναχούς ήταν ποικίλες και πολλές φορές επίπονες.⁶ Στην *Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία* ο ανώνυμος συγγραφέας καταγράφει μια σειρά κινδύνων που αντιμετώπισε ο ίδιος και η συντροφιά του στη διάρκεια του προσκυνήματός τους. Όπως διηγείται, καθώς περπατούσαν στην έρημο για πέντε μερόνυχτα, λιποθύμησαν από πείνα και δίψα.⁷ Άλλοτε, οι ίδιοι προσκυνητές βρέθηκαν σε έλη και τρυπήθηκαν από αγκάθια που τους προκάλεσαν τεράστιο πόνο, σε βαθμό που κινδύνευσαν να χάσουν τη ζωή τους.⁸ Ακόμη, βυθίστηκαν μέσα στη λάσπη με κίνδυνο που μπορούσε επίσης να αποβεί μοιραίος.⁹

Συχνά, οι αντιξοότητες σχετίζονταν και με τις υδάτινες μετακινήσεις. Ο συγγραφέας του ίδιου έργου σημειώνει ότι κάποτε ένα ρεύμα από τον ποταμό ξεχύθηκε πάνω τους από την πλημμύρα του Νείλου και βιάζαν τρεις μέρες στο νερό με φόβο να πνιγούν.¹⁰ Στον Νείλο συνέβη να αναποδογυρίσει η βάρκα τους και στη λίμνη Μαρεώτιδα να ξεπέσουν σε ένα ερημονήσι.¹¹ Καθώς πήγαιναν στη Νιτρία, σε μία κοιλάδα γεμάτη νερό, δέχτηκαν την επίθεση κροκοδείλων.¹²

Ένας από τους σοβαρότερους κινδύνους που αναφέρεται συχνά στις προσκυνηματικές ιστορίες είναι αυτός των ληστών. Στο ίδιο έργο, ο ανώνυμος συγγραφέας καταγράφει ότι καθώς πήγαιναν στη Δίολκο, τους καταδίωξαν ληστές, από τους οποίους γλίτωσαν με δυσκολία.¹³ Η Εγερία αναφέρει επίσης την ύπαρξη ληστών. Σημειώνει ότι υπήρχαν ύποπτες διαδρομές, στις οποίες μπορούσε κανείς να εκτεθεί σε τέτοιους κινδύνους, γι' αυτό, όπου ήταν απαραίτητο, συνοδευόταν, μαζί με τη συντροφιά της, από στρατιώτες.¹⁴

⁴ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία* 15.1.

⁵ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία* 23.1.

⁶ Σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο ταξιδιώτης ιδιαίτερα στην περιοχή της Αιγύπτου βλ. Colin Adams, «There and Back Again, Getting around in Roman Egypt», στο Colin Adams και Ray Laurence (eds.), *Travel and Geography in the Roman Empire*, Routledge, Νέα Υόρκη, 2001, σ. 154-58.

⁷ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 4.

⁸ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 5.

⁹ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 6.

¹⁰ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 7.

¹¹ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 9-10.

¹² *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 12.

¹³ *Η Κατ' Αίγυπτον των Μοναχών Ιστορία*, Επίλογος 8.

¹⁴ *Itinerarium Egeriae*, 9.3.

Η απειλή των ληστών αναφέρεται σε αρκετές πηγές και μοιάζει να ήταν πραγματικά συνηθισμένη. Ο μοναχός Αμμώνιος, όπως διηγείται ο ίδιος, ζούσε σε ένα κελί κοντά στην Αλεξάνδρεια.¹⁵ Κάποτε αποφάσισε να επισκεφθεί και να προσκυνήσει την Ιερουσαλήμ. Σε αυτή την απόφαση τον οδήγησε ο λογισμός του, όπως σημειώνει, για δύο λόγους. Ο πρώτος ήταν να υποστηρίξει τους χριστιανούς που αντιμετώπιζαν δυσκολίες και ο δεύτερος να προσκυνήσει τους τόπους που έζησε ο Ιησούς. Αφού έφτασε στην Ιερουσαλήμ και προσκύνησε τους Αγίους Τόπους, πήρε την απόφαση να επισκεφθεί το Σινά. Βρήκε μάλιστα και μια συντροφιά από ευσεβείς ανθρώπους και περνώντας την έρημο, έφτασαν εκεί όλοι μαζί. Έμεινε στο Σινά κάποιο διάστημα για να ωφεληθεί πνευματικά από τους μοναχούς που ασκήτευαν σε αυτό.

Δεν είχαν περάσει πολλές ημέρες, όταν επιτέθηκαν Σαρακηνοί και σκότωσαν όλους τους μοναχούς που βρίσκονταν στα ασκηταριά τους και γύρω από αυτά. Διέφυγαν μόνο όσοι άκουσαν τις φωνές και κρύφτηκαν. Ο ίδιος ο Αμμώνιος σημειώνει ότι σώθηκε από θαύμα.

Αφού πέρασαν λοιπόν λίγες μέρες, ξαφνικά πέφτει πάνω μας ένα πλήθος Σαρακηνών, επειδή είχε πεθάνει ο αρχηγός της φυλής τους. Και όσους πέτυχαν στα γύρω κελιά τους σκότωσαν, οι άλλοι τους ξέφυγαν, επειδή αντιλήφθηκαν τον θόρυβο και τη φασαρία, κατέφυγαν στο οχύρωμα μαζί με τον άγιο προϊστάμενο που ονομαζόταν πατήρ Δουλάς... Όσους έπιασαν λοιπόν στη Γεθραμβή τους σκότωσαν και αυτοί ήταν πολλοί, και στο Χωρήβ και στο Κοδάρ και στους υπόλοιπους τόπους που γειτονεύουν με το άγιο όρος.¹⁶

Οι νεκροί μοναχοί ανέρχονταν, σύμφωνα με την περιγραφή, σε σαράντα. Καθώς βρίσκονταν σε πένθος, ο ίδιος ο Αμμώνιος και όσοι είχαν διασωθεί, πληροφορήθηκαν ότι οι Βλέμμυες είχαν σκοτώσει και τους μοναχούς της Ραϊθούς.

Οι κίνδυνοι που ήταν πιθανό να συναντήσει κάποιος προσκυνητής δεν είχαν μόνο πρακτική και φυσική μορφή. Μπορούσαν να υπάρξουν δυσκολίες που αφορούσαν την πνευματική και ψυχική διάσταση του εγχειρήματος. Ένας από τους σοβαρούς πειρασμούς ήταν η παρεκτροπή σε ανηθικότητες. Σε αυτή την περίπτωση ο ευλαβικός χαρακτήρας του προσκυνήματος μπορούσε να χαθεί και αντίθετα να ζημιωθεί πνευματικά ο πιστός, αν και υπήρξαν περιπτώσεις όπου αυτή η παρεκτροπή οδήγησε σε πνευματική πρόοδο.

Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Νύσσης, υπήρχε σοβαρός κίνδυνος για την ηθική των προσκυνητών, στη διάρκεια του ταξιδιού. Τα άτομα διαφορετικού φύλου, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν έπρεπε να συναναστρέφονται μεταξύ τους. Ωστόσο, σε ένα τέτοιο ταξίδι, αυτό θα ήταν αδύνατο, όπως θα ήταν και δύσκολο για μια γυναίκα να

¹⁵ Αμμώνιος, *Διήγησις*. Σχετικά βλ. Δ. Α. Τσάμη και Κ. Α. Κατσάνη, *Το Μαρτυρολόγιον του Σινά*, Εκδόσεις Ι. Μ. του Θεοβαδίστου Όρους Σινά, Θεσσαλονίκη, 1989 και Daniel F. Caner, *History and Hagiography from the Late Antique Sinai*, Liverpool University Press, Λίβερπουλ, 2010.

¹⁶ Αμμώνιος, *Διήγησις* 3-4.

πραγματοποιήσει ένα προσκύνημα χωρίς οδηγό. Λόγω της φυσικής της αδυναμίας, χρειαζόταν κάποιον να την ανεβάζει και να την κατεβάζει από το άλογο, καθώς και να τη στηρίζει στις δύσκολες περιστάσεις. Όμως, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, όταν κάποιος θα παρείχε αυτές τις υπηρεσίες, ίσως να μην παρέμενε απλός οδηγός.¹⁷

Παρόμοιους πειρασμούς διαπίστωνε και ο Ιερόνυμος. Υποστήριζε ότι κάποιος προσκυνητής μπορούσε να επηρεαστεί αρνητικά και να πέσει σε μεγαλύτερες αμαρτίες, εφόσον, σύμφωνα με τον ίδιο, η Ιερουσαλήμ ήταν μια πόλη γεμάτη πόρνες, ηθοποιούς, γελωτοποιούς, αλλά και από ένα πλήθος ανδρών και γυναικών εξαιρετικά επικίνδυνο.¹⁸

Τέτοιου είδους ηθικές παρεκτροπές, που ήταν δυνατό να βλάψουν τον προσκυνητή, διέβλεπαν και άλλοι εκκλησιαστικοί άνδρες. Υπάρχουν μαρτυρίες που πιστοποιούν αυτούς τους κινδύνους, όπως στην περίπτωση της Μαρίας της Αιγυπτίας. Η ίδια καθοδόν για ένα προσκύνημα είχε επαφές με μια συντροφιά ανδρών. Καθώς διηγούνταν τη ζωή της στον Ζωσιμά ανέφερε:

Ζώντας λοιπόν μ' αυτόν τον τρόπο, βλέπω μια μέρα του καλοκαιριού, πολλούς άνδρες από τη Λιβύη και την Αίγυπτο, σαν να τρέχουν προς τη θάλασσα. Ρώτησα τότε κάποιον που έτυχε μπροστά μου: Για πού πηγαίνουν άραγε αυτοί οι άνδρες που τρέχουν; Αυτός μου απάντησε: Όλοι τους πηγαίνουν στην Ιερουσαλήμ, για την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, που συνηθίζεται να γίνεται μετά από λίγες ημέρες. Τότε εγώ του είπα: Άραγε με παίρνουν και μένα μαζί τους, εάν βέβαια θελήσω να τους ακολουθήσω; Αυτός μου λέει: Αν έχεις να πληρώσεις το εισιτήριο σου και τα άλλα σου έξοδα, δεν υπάρχει κανείς που θα σε εμποδίσει. Πράγματι αδελφέ, του είπα, δεν έχω για να πληρώσω το εισιτήριο και τα άλλα μου έξοδα, θα πάω όμως και εγώ και θα ανέβω σ' ένα από τα πλοία που έχουν ναυλώσει και πρόκειται να με θρέψουν κι αν ακόμη δεν θέλουν, γιατί έχω σώμα και παίρνουν αυτό αντί για ναύλο. Για τούτο ήθελα να ταξιδέψω, συγχώρεσέ με αββά μου, για να αποκτήσω πολλούς εραστές για την ικανοποίηση του πάθους μου.¹⁹

Η περίπτωση της Μαρίας μοιάζει ίσως ακραία. Ωστόσο, αποκαλύπτει μια εντελώς διαφορετική πτυχή του προσκυνηματικού ταξιδιού. Επιπλέον, πιστοποιεί ότι τα λόγια των εκκλησιαστικών ανδρών σχετικά με ηθικές παρεκτροπές που ήταν δυνατό να υπάρξουν στη διάρκεια ενός τέτοιου ταξιδιού είχαν, έστω και στην υπερβολή τους, κάποια δόση αλήθειας.

Οι δυσκολίες που μπορούσε να κρύβει το προσκύνημα δεν εξαντλούνταν ούτε στους φυσικούς κινδύνους, ούτε στα ζητήματα ηθικής. Υπήρχε περίπτωση στη

¹⁷ Γρηγόριος Νύσσης, *Επ.* 2.

¹⁸ Ιερόνυμος, *Επ.* 58.2.

¹⁹ Σωφρόνιος Ιεροσολύμων, *Βίος όσιας Μαρίας της Αιγυπτίας*, MPG 87, 3697-726. (Η μετάφραση της έκδοσης της Ιεράς Μονής Σταυρονικήτα).

διάρκεια του ταξιδιού να προκληθούν και ψυχικές διαταραχές στον προσκυνητή. Ο Συμεώνης ο Παλαιός καθώς πήγαινε να προσκυνήσει στο Σινά, συνάντησε έναν γέροντα που ήταν κρυμμένος στην έρημο και ζούσε εκεί, άγριος και σκελετωμένος. Ο ίδιος διηγήθηκε στον Συμεώνη ότι είχε ξεκινήσει και εκείνος ένα προσκύνημα για το Σινά, μαζί με έναν σύντροφο, με τον οποίο είχαν ορκιστεί να μην χωριστούν ούτε με τον θάνατο. Όμως, έτυχε ο σύντροφός του να πεθάνει και ο ίδιος, δεμένος με τον όρκο, έσκαψε λάκκο και έθαψε το σώμα του.²⁰ Αυτή η περίπτωση προσκυνήματος καταδεικνύει έναν κίνδυνο ψυχικής διαταραχής, με σημερινούς όρους, που οδήγησε τον πιστό σε αφιέρωση του σώματος και της ζωής σε ακραίο βαθμό. Η βιολογική ζωή και οι ανάγκες της σχεδόν καταργούνται και ο αρχικός στόχος ακυρώνεται.

Παρόμοια, σε ακραίες συμπεριφορές οδηγήθηκε η Μαρία η Αιγυπτία. Όταν έφτασε στην Ιερουσαλήμ, προσπάθησε να εισέλθει στον ναό, τον οποίο επισκέπτονταν οι προσκυνητές. Κάτι τέτοιο όμως στάθηκε αδύνατο, λόγω μιας αόρατης δύναμης.²¹ Τελικά, εξαιτίας αυτού του γεγονότος οδηγήθηκε στην έρημο, άλλαξε ζωή και πέρασε τα υπόλοιπα χρόνια με ιδιαίτερα ακραίο ασκητισμό. Σε αυτή την περίπτωση το προσκύνημα οδήγησε τη Μαρία σε πλήρη υποτίμηση κάθε βιολογικής ανάγκης και στην προσπάθεια εξαύλωμένης και απομονωμένης διαβίωσης.

Οι πιστοί και οι μελλοντικοί προσκυνητές πληροφορούνταν για κάθε είδους απειλή που μπορούσε να προκύψει σε ένα ταξίδι από διάφορες προσκυνηματικές ιστορίες. Οι φυσικοί κίνδυνοι δεν είναι βέβαιο ότι τους φόβιζαν ή τους απέτρεπαν. Ίσως αντίθετα να τους προέτρεπαν, εφόσον έδιναν μια ευκαιρία δοκιμασίας και έτσι πνευματικής άσκησης. Ταυτόχρονα, ήταν ένα τρόπος απόδειξης της αγάπης στον Θεό και την πνευματική ζωή, μια μαρτυρία του κόπου που ήταν διατεθειμένος να κάνει κάποιος και των ταλαιπωριών που μπορούσε να ξεπεράσει για να τον πλησιάσει. Ίσως να υπάρχει κάποτε και δόση υπερβολής στην περιγραφή των φυσικών κινδύνων, με σκοπό να τονιστεί η συγκεκριμένη αυτή διάσταση του πνευματικού αγώνα.²²

Επιπλέον, τέτοιου είδους φόβοι που σχετίζονταν με τη φύση ή με ληστές έδιναν ακόμη περισσότερο την εντύπωση ότι οι μοναχοί ζούσαν πέρα και έξω από τον ανθρώπινο πολιτισμό. Η έρημος έμοιαζε να βρίσκεται ανάμεσα στο θείο και το ανθρώπινο. Οι διάφορες απειλές πιστοποιούσαν ότι η πρόσβαση ήταν για λίγους και ίσως εκλεκτούς: «Τέτοιοι κίνδυνοι είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε να αξιωθεί να δει κανείς όλα αυτά τα πράγματα».²³

Το ενδεχόμενο ηθικών παρεκτροπών ωστόσο θα προβλημάτιζε ή θα φόβιζε τον προσκυνητή, και ίσως να αποτελούσε πραγματικό κίνδυνο ακόμα και για έναν ευσεβή. Αυτός είναι ενδεχομένως ο λόγος που τα ηθικά παραπτώματα δεν αναφέρο-

²⁰ Θεοδώρητος Κύρρου, *Φιλόθεος Ιστορία* 6.

²¹ Σωφρόνιος Ιεροσολύμων, *Βίος όσίας Μαρίας τής Αίγυπτίας*, MPG 87, 3697-726.

²² Για τον συμβολισμό των κινδύνων που ξεπερνούσαν οι μοναχοί στην έρημο βλ. Alison Goddard Elliott, *Roads to Paradise, Reading the Lives of Early Saints, Reading the Lives of the Early Saints*, Brown University Press, Λονδίνο, 1987, σ. 170-71.

²³ Βλ. Georgia Frank, *The Memory of the Eyes, Pilgrims to Living Saints in Christian Late Antiquity*, University of California Press, Λονδίνο, 2000, σ. 53.

νται σε αμιγώς προσκυνηματικές ιστορίες, αλλά καταγράφονται μόνο σε επιστολές εκκλησιαστικών ανδρών και *Βίους αγίων*, όπως της Μαρίας της Αιγυπτίας.

Ξεπερνώντας πολλές δοκιμασίες και καταβάλλοντας μεγάλους κόπους, οι προσκυνητές έδιναν ορισμένες φορές την εντύπωση ότι υπερέβαιναν τα ανθρώπινα μέτρα. Εφόσον διακινδύνευαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού που πραγματοποιούσαν για χάρη της πίστης, μπορούσαν να παραβληθούν με αγίους και μάλιστα με μάρτυρες. Ξεπενούσαν τα εμπόδια, όπως κάθε πειρασμό της πνευματικής ζωής, και με αυτό τον τρόπο αποδείκνυαν αφενός τη θέληση και την πίστη τους, αφετέρου τη συνδρομή της θείας πρόνοιας.

Αλλά ούτε οι κίνδυνοι για ηθικές παρεκτροπές που αναφέρονται κάποτε από εκκλησιαστικούς άνδρες απέτρεπαν τους πιστούς. Ίσως συμβόλιζαν τους πειρασμούς και είχαν στόχο να υποψιάσουν τους προσκυνητές ότι δεν θα συναντούσαν έναν παράδεισο. Καταδείκνυαν ότι πουθενά δεν ήταν κανείς απαλλαγμένος από εμπόδια. Όσοι τους αφηγούνταν δεν είχαν παρασυρθεί, αλλά είχαν ξεπεράσει τέτοιου είδους αντιξοότητες. Όταν ο Γρηγόριος Νύσσης έγραφε: «...πώς είναι δυνατόν να περάσεις μέσα από τόσο καπνό, χωρίς δακρυσμένα μάτια;»²⁴ φαίνεται να υπονοούσε ότι ακόμα κι αν τα δικά του μάτια δεν είχαν δακρύσει, σίγουρα πέρασαν από δοκιμασία. Οι κίνδυνοι αυτού του είδους ήταν αφανείς και γι' αυτό πιο ισχυροί. Ο προσκυνητής έπρεπε να είναι ενήμερος και, ξεπερνώντας αυτές τις αντιξοότητες, να αναμένει αμοιβή από την πνευματική ευφορία του προσκυνήματος.

Το ενδεχόμενο ψυχικών διαταραχών ήταν πιο επικίνδυνο. Οι δυσκολίες του ταξιδιού μπορούσαν να οδηγήσουν τους προσκυνητές σε μια υπερβολική πίεση με απρόβλεπτες συνέπειες. Αλλά κατά κανόνα η εξόντωση περιοριζόταν στη σωματική δοκιμασία. Το πνευματικό όφελος βοηθούσε στην υπέρβαση ή την ίαση της ψυχικής ασθένειας που εμφιλοχωρούσε.

Οι κίνδυνοι και οι απειλές δεν αποτελούσαν ξεκάθαρα ένα αρνητικό κομμάτι του προσκυνήματος. Αναδείκνυαν ότι η αξία του ήταν μεγάλη και ότι για να ωφεληθεί ο πιστός έπρεπε να ξεπεράσει είτε τις φυσικές αντιξοότητες, είτε τους ηθικούς κινδύνους, είτε τις ψυχικές διακυμάνσεις για να αποκομίσει τελικά το κέρδος που προσδοκούσε.

---

²⁴ Γρηγόριος Νύσσης, *Επ.* 2.